

Az a tény például, hogy a herceg 1732 és 1741 között Magyarországon helytartó volt, alig ismert. Zedinger is csupán 3 oldalt szentel e témának, pedig kijelenthetjük: 1732 és 1737 között éppen ez a helytartói poszt volt a herceg számára a „tényleges”, amely valódi címet és méltóságot jelentett számára, és III. Károly megbecsülése folytán valódi feladatokat. Sajnálatos, hogy ezzel a kérdéssel magyar részről Bakács Bernadette-től eltekintve még senki nem foglalkozott, senki nem kezdett neki a korszak és a helytartó tevékenységének kutatásához, pedig Budapesten a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában több kötet és iratcsomó tanúskodik helytartói tevékenységéről (Archivum locumtenentiale Francisci ducis Lotharingiae – N 10), és több irat-folyóméternyire tehető a Magyar Királyi Helytartótanácsban őrzött iratok terjedelme. A Bécsbe küldött (és ott a mai napig is fellelhető) helytartótanácsi ülésjegyzőkönyvek másolatai és a három doboznyi egyéb hivatalos levelezés is arról árulkodik, hogy III. Károly fontos szerepet szánt a hercegnek – azt azonban, hogy mennyire tudott tényleges szerepet játszani (legalábbis addig, amíg a délvideki katonáskodás nem vonta el erről a figyelmét), a jövő kutatásainak kell kiderítenie. A megjelent kötet jó alkalmat nyújt arra, hogy felhívjuk a magyar történettudomány figyelmét erre a hiányosságára.

Renate Zedinger könyve alapján kibontakozik előttünk egy olyan jelentős 18. századi személyiség portréja, aki mintha két világban élt volna. A kortársak sokszor csak a kedélyes tétlenséget, az udvari körökben a sármos, csevegő hitvest látták, akit mindeközben a Wallnerstraße-i palotában politikai aktivitás, gazdaságszervező tevékenység, művészetpártolás jellemzett, aki — meglepő módon — mindezek ellenére tudta és vallotta, hogy a kiegyensúlyozottságot, a nyugalmat és a boldog, elégedett életet mindenki csak saját magában találhatja meg.

Kulcsár Krisztina

Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc

A RÉGI MAGYARORSZÁG UTOLSÓ HÁBORÚJA 1914–1918.

Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 415 o.

Hajdu Tibor és Pollmann Ferenc az első világháború kirobbanásának 100. évfordulója kapcsán jelentős vállalkozásba fogtak, amikor hazánk első világháborús történetének összefoglalását tűzték ki célul. A kötet klasszikus had- és politikatörténeti munka, amelynek volumene csak Galántai József 1974-ben megjelent, Magyarország az első világháborúban című munkájához hasonlítható. Minthogy Galántai monográfiája — különösen pedig néhány fejezete fölött — némileg eljárt az idő, pusztán az elmúlt 40 év újabb szakirodalmának és kutatási eredményeinek felhasználása végett is indokolt volt e munka megírása. Ezzel együtt, aki korunkban — kiérdemelten — az érdeklődés középpontjába kerülő témákat (pl. nőtörténelem, gazdaságtörténet) keresi e kötetben, az szükségszerűen csalódní fog, még ha a szerzők méltánylandó módon törekedtek e részterületek vázlatos bemutatására. Különösebb jelentőséggel nem bír, de szokatlan, hogy a szerzőpáros nem tüntette fel, melyikük jegyzi az egyes fejezeteket és alfejezeteket. Annak ellenére, hogy a két szerző stílusát viszonylag könnyű megkülönböztetni, a munka mégis egységes szerkezetű, nem esik szét egyes — lazán kapcsolódó — résztanulmányokra.

A kötet hat fejezetre oszlik; az első fejezet a háború előzményeit, a maradék öt pedig a háború egyes éveit mutatja be. Az első fejezet részletesen bemutatja a háborút megelőző bel- és külpolitikai folyamatokat. Az olvasó megfelelő áttekintést kap a háborút megelőző bel- és külpolitikai folyamatokról, haditervekről, valamint a júliusi válság eseményeiről.

Szerencsés gondolat volt a háború folyamatának évenkénti bemutatása, mert ennek révén a kötet egységesebb, mintha tematikus rendben haladtak volna a szerzők. Az egyes fejezetekben Pollmann készítette el a hadi cselekmények tárgyalását, míg Hajdu a bel- és külpolitikai kérdésekre fókuszált. A kötet egyik fontos hozadéka, hogy a szerzők sikerrel használták fel a közelmúlt hazai és nemzetközi szakirodalmát.

A második fejezet az 1914 — az első háborús év címet viseli. Különösen a Potiorek háborúja című alfejezet sikerült igen jól, amely a Szerbia elleni háborút mutatja be. Vitatható ugyanakkor, hogy mennyire volt szükséges a nyugati front viszonylag részletes bemutatása, miközben a „rég Magyarországon” ezekben a küzdelmekben csak igen korlátozottan vett részt, és az itteni ese-

mények — döntően a Német Birodalom kimerülése végett — csak egy külső, elháríthatatlan nevezisként befolyásolták a Monarchia háborúját. A fejezet egyik adóssága, hogy viszonylag felületesen mutatja be a keleti front eseményeit, miközben ebben az időszakban négy nagy offenzívára is sor került, amelyek döntő módon befolyásolták a Monarchia – és így a régi Magyarország mozgásterét is. Tekintettel arra, hogy a nyugati front vonatkozásában még magyarul is jóval terjedelmesebb szakirodalom olvasható, továbbá — ahogy erre Pollmann Ferenc több ízben is rámutatott, sőt e problémát a kötetben is érzékelte (101.) — még az iskolai tananyagban is egyértelmű primátust élvez a belgiumi-franciaországi hadszíntér, mindenképpen átgondolandó lenne a nyugati front történéseinek tömörebb bemutatása, és a keleti front eseményeinek részletesebb prezentálása. Erre a legjobb példát éppen ez a fejezet szolgáltatja, amely során Pollmann megközelítően akkora terjedelmet szentelt a nyugati küzdelmeknek, mint az Oroszország elleni háborúnak.

A harmadik fejezet az 1915 — a sikerek éve címet viseli. Pollmann a központi hatalmak (és így a „rég Magyarországot”) sikereit tényszerűen, de tömören mutatja be, kifogásolható azonban, hogy az ezekben játszott magyar szerep értékelése némileg háttérben marad. Jó példa erre a tarnów-gorlicei áttörés, vagy a kárpáti téli csata esete, amelyet már a kortársak is joggal hasonlítottak a verduni vérszivattyúhoz, hiszen a veszteségek mértéke nem maradt el a franciaországi vérfürdő mögött, mi több, a szemben álló hadseregek a háború egyik legmostohább időjárási körülményei között harcoltak. Miközben a nyugati antant hatalmak esetében ezek a felőrlő csaták a nemzeti mitológia részévé váltak, addig hazánk esetében ez messze nem mondható el.

A negyedik fejezet az 1916 – a reménytelen patthelyzet éve címet viseli, amely részletesen foglalkozik a Monarchia négy frontján vívott elkeseredett harcokról. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a románok erdélyi betörését taglaló alfejezet csak lakonikusan foglalkozik a román királyi hadsereg által elkövetett atrocitásokkal; „a csak másfél hónapig tartó román betörés óriási anyagi károkat okozott Erdélyben” (224.) téma talán részletesebb kifejtést érdemelt volna.

Az ötödik fejezet „1917 – a reménység és az elhalasztott lehetőségek éve”, már markánsabban és hosszabban foglalkozik a belpolitikai kérdésekkel az előző fejezetekhez képest. Jóllehet Hajdu igyekezett elszakadni a magyar historiográfia egyik régi problémájától, amely túlságosan 1918–1919 optikájából vizsgálja a világháború politikai eseményeit, de ezt csak részben sikerült megvalósítania. A felhasznált források válogatása némileg egyoldalú, túlságosan markáns az októberista felkelés gyökereit, hátterét kívánják megvilágítani, amely természetesen védhető narratíva, ám a „rég Magyarországot” utolsó háborúja témájához mégis túlságosan szűk. A kötetben például tekintélyes számú — közel húsz — jegyzetben hivatkozik „A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumainak IV. A-B; V. kötetére (Budapest, 1969.) A sajtó anyagainak felhasználása során is feltűnő a baloldali médiumok döntő súlya.

A kötet utolsó fejezete az 1918 – az utolsó háborús év címet viseli, amelyben Hajdu és Pollmann sikerrel zárják le a háború eseményeinek narrációját. A recenzens meglátása szerint ebben a fejezetben sikerült a legjobban a hadszínterek „súlya” közötti mérlegelés, és egyértelműen jó döntés a balkáni hadszíntér 1918. évi történéseinek részletes bemutatása. E fejezet mintegy kétharmada már a belpolitikai eseményekkel foglalkozik; a kötet végén azonban igencsak hiányzik egy epilógus, vagyis egy olyan zárófejezet, amely kvázi hidat képezne a magyar történettudományban túlságosan szétválasztott világháború, valamint az 1918–19. évi forradalmak között. Szintén megkerülhetetlennek tartom, hogy valamiképpen Trianonról is szó essék ebben a kötetben, mivel a „rég Magyarországot” utolsó háborúját nem a padovai és belgrádi fegyverszünet zárta le végérvényesen, hanem a békeszerződés.

A következőkben néhány vitatható állítást idéznénk; tesszük ezt annak reményében, hogy a második kiadás során ezeket át lehet gondolni. Miközben Hajdu azt írja, hogy „Olaszország 1915. május 23-án hadat üzent a központi hatalmaknak (136.), addig Pollmann — helyesen — megállapítja, hogy „Németország abban az időben [1915-ben] még nem állt hadiállapotban Olaszországgal” (197.), hiszen ez valójában csak 1916-ban történt meg. Jó lenne tudni, mi alapján állítják a szerzők, hogy „negyedmilliós román sereg” támadt Erdélyre 1916-ban (223.), miközben a 600 ezer főt számláló 4 román hadseregből három nyugati irányban támadott. (Megjegyzendő, hogy két oldallal később már 369 ezer emberről olvashatunk). Wilson nem [1917.] április 2-án nyilváníthatta ki, hogy az „USA hadban áll Németországgal”, pusztán a két Ház összevont ülésén erre kérte a képviselők és szenátorok felhatalmazását, így az Egyesült Államok április 6-án nyilvánította ki a hadiállapotot Németországgal (241.) A jegyzetapparátusban néhány régebbi levéltári jelzetet kellene aktualizálni pl. a MOL (243.), „Szolnok megye levéltára” (322.) Az írek nem vívták ki a háború végére függetlenségüket (250.) Szintén átgondolásra érdemes Hajdu azon állítása,

amellyel Czernin 1918. áprilisi fenyegetését kommentálta. Az osztrák–magyar külügyminiszter a Sixtus-affér kirobbanásakor azzal fenyegetőzött, hogy a németek meg fogják szállni Tirolt és Csehországot, amelyre Hajdu kifejti, hogy „ismerve a nyugati front helyzetét erre aligha maradhatott erejük”. Ezzel szemben a németek 1918 novemberében — még rosszabb körülmények között — képesek voltak és részben végre is hajtották Tirol megszállását. Hasonlóképpen 1918. október 17-én Törökország nem tette le egyoldalúan a fegyvert (368.) A földrajzi nevek használta során is van néhány következetlenség, pl. Užsice (170.), de Užice (87; 88.) Skopje (335; 338.)

Emellett — a fentebb már vázolt bővítési javaslatok miatt — a kiadónak is érdemes lenne megfontolni, hogy a kötet 100–150 oldallal bővülhessen: ez a terjedelem még nem feszítené szét a kötet kézikönyv jellegét, ugyanakkor alaposabb tárgyalást tenne lehetővé számos probléma elemzésében. Ez a bővítés már csak azért is indokolt lenne, mert e kötet „ciszlajtán” megfelelője, Manfred Rauchensteiner 2013-ban második kiadást megért monográfiája közel 1200 oldal terjedelmű.

A kötet használhatóságát a Pollmann Ferenc által szerkesztett földrajzi-névmutató, valamint a Paksa Rudolf által összeállított személynévmutató is segíti, emellett kitérőek a hadműveleteket bemutató térképek, valamint megfelelő mennyiségű és minőségű fotó illusztráció is az olvasó rendelkezésére áll.

Összegezve: a kötet kiváló kézikönyvként használható az első világháborúval foglalkozó érdeklődők, diákok részére, amely egyben a további alapkutatások egyik jó kiindulópontja lehet, és a háború más részterületeit feltáró munkák számára is példaértékkel bírhat.

Ligeti Dávid

Baráth Magdolna

A KREML ÁRNYÉKÁBAN

Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990.
Gondolat Kiadó, Bp., 2014. 318 o.

Baráth Magdolna, aki évtizedek óta foglalkozik a magyar–szovjet kapcsolatok történetével, A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990 címmel, illetve alcímmel jelentette meg új könyvét. Az összeállítás előszavában a szerző tudatja olvasóival: az itt közreadott tanulmányok korábbi írásainak átdolgozott, bővített változatai, amelyek a két ország viszonya többféle aspektusának bemutatására tesznek kísérletet. A politikai kapcsolatok alakulásának tárgyalása mellett ugyanis a történész foglalkozik a gazdasági együttműködéssel, valamint a kulturális kapcsolatokkal is. Az előszóban Baráth Magdolna hangsúlyozza, hogy mivel a II. világháború után Magyarország a szovjet érdekszféra részévé lett és a megszállók tevékenysége hosszú évtizedekre meghatározta a magyar társadalom és gazdaság fejlődését, a magyar–szovjet viszonyt nem lehet hagyományos diplomáciai kapcsolatként bemutatni. Szerinte a két ország közötti viszony azért is „különleges” volt, mert a szovjet vezetés a befolyását biztosítani hivatott magyarországi intézményei révén teljes áttekintéssel rendelkezett az itteni politikai, gazdasági, kulturális élet egészéről, és tanácsok, ajánlások (ritkábban nyílt utasítás és politikai nyomásgyakorlás) formájában befolyásolta a belpolitikai döntéseket is. A szerző írásai tehát görcső alá veszik a szovjet vezetésnek a magyarországi belpolitikára gyakorolt hatását, illetve a két ország és a szocialista tábor külpolitikai lépéseinek összehangolását, egyeztetési mechanizmusait is (7., 18–19.). Mivel pedig tanulmányaiban Baráth azt vizsgálja, hogy Magyarország 1944–1990 közötti sorsát miként befolyásolta a szovjet politika, könyvének alcímében a két ország közül elsőként említi Magyarországot és csak utána a Szovjetuniót, a továbbiakban pedig írásaiban is következetesen „magyar–szovjet” és nem „szovjet–magyar” kapcsolatként jelöli a viszonyt.

Előszavában a szerző szerényen, ugyanakkor igen korrekten azt állítja: tanulmányai „kísérletet” tesznek a két ország viszonya többféle aspektusának bemutatására (18.). Az óvatos megfogalmazást indokolja, hogy a vizsgálatokhoz szükséges szovjet források jelentős részéhez írásai elkészítésekor még nem lehetett hozzáférni – ezt Baráth rendszeresen jelzi is az egyes témák tárgyalásánál (ld. pl. 29., 86., 97., 101., 146., 211., 248.). Ugyancsak az előszóban a szerző elhelyezi saját munkásságát a problémakör historiográfiájában is.